

MANUSCRITS VERDAGUERIANS DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA: PETITA HISTÒRIA DE REGISTRES, SIGNATURES I BIBLIOTECARIS

Anna GUDAYOL

Introducció

Des de la compra de la biblioteca de Jacint Verdaguer, l'any 1908, la Biblioteca de Catalunya ha anat adquirint manuscrits i impresos relacionats amb el poeta, fins a arribar a conservar el fons més important d'autògrafs verdaguerians. Ara bé, les característiques físiques d'aquests manuscrits i les condicions en que arribaren d'una banda, i, de l'altra, les successives ordenacions i enquadernacions que han sofert a fi de facilitar-ne l'accés als investigadors, així com les manipulacions a què han estat sotmesos per part dels mateixos investigadors han fet que, en alguns casos, entre els números de registre que els foren acordats a la seva arribada i els que ostenten en l'actualitat hi hagi algunes diferències.

L'objectiu d'aquesta comunicació és fer un repàs a la història d'aquests manuscrits des del moment de la seva entrada a la secció fins a l'actualitat, i comentar les incidències del registre i de les ordenacions, enquadernacions i restauracions dels materials verdaguerians. Això vol dir que, tot i que es facin algunes referències a les adquisicions, no es parlarà de la constitució de la col·lecció verdagueriana —tema molt més ampli, que caldria tractar dins d'un estudi global sobre la formació de la col·lecció verdagueriana de la Biblioteca de Catalunya—,¹ sinó únicament de la petita història interna que resulta del treball dels diferents conservadors i bibliotecaris de la Secció.

Adquisicions de manuscrits verdaguerians

Per tal de situar quines són les incidències a què ens referim, pot ser útil fer un repàs molt succint de quines han estat les principals entrades de manuscrits de Ver-

1. Sobre la formació de la col·lecció verdagueriana, veg. la introducció de Pere Bohigas, conservador de Manuscrits i Reserva de l'aleshores anomenada Biblioteca Central, al catàleg *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945): Catálogo de la exposición conmemorativa (3-28 de mayo de 1945)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1945; veg. també «Colecciones especiales. Biblioteca Verdaguer», dins *Libro del cincuentenario (1918-1968)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1968, p. 85-88. L'actual directora de la Biblioteca de Catalunya, Sra. Vinyet Panyella, té previst editar en breu el catàleg de l'obra manuscrita i impresa de Verdaguer conservada a les diferents seccions de la Biblioteca de Catalunya (Secció de Manuscrits, Secció de Música, Reserva Impresa, Col·leccions Generals, Fonoteca i Unitat Gràfica) que ha estat realitzat pels diferents professionals de cadascuna de les seccions; el catàleg aniria precedit d'una revisió i posada al dia de la història de la col·lecció, que completaria la ja existent en el *Libro del cincuentenario*.

daguer a la Biblioteca. Deixant de banda la compra de la biblioteca d'estudi de Verdager a què ens hem referit anteriorment,² caldria destacar:

— El 1912 es produeix la donació esplèndida del comte de Lavern dels manuscrits conservats per la família Duran. La memòria de la Biblioteca d'aquell any ens informa que:

La biblioteca especial de la Secció [Històrica Arqueològica], s'ha vist enriquida durant l'any 1912 ab entrades considerables... Poques setmanes després un patrici ilustre, Don Pere Grau Maristany, Comte de Lavern, anuncià el propòsit de cedir a l'Institut els manuscrits originals del gran poeta Verdager, que posseïa. Y en efecte, el dia 5 de febrer fou rebut per aquesta Secció y va fer-nos entrega solemne del valios donatiu, consistent en 30 carpets, pulcrament repartits en 15 caixes-llibres, ahont s'hi troben els originals de tots els poemes y poesies soltes de l'egregi cantor de *L'Atlàntida*.³

Els manuscrits eren efectivament conservats en quinze caps de format foli, amb el lloç arrodonit en pell vermella, que duïen en el teixell la inscripció «*Manuscrits originals de mossèn Jacinto Verdager*» seguida per un número correlatiu en xifres aràbigues; les capsos contenien trenta-sis dossiers, que segons un llistat del donatiu conservat a l'arxiu administratiu de la Biblioteca eren:

Carpet n° 1: La Atlàntida

Carpet n° 2: Canigó

Carpet n° 3: La fugida a Egipte

Carpet n° 4: Montserrat

Carpet n° 5: Legenda de Montserrat

Carpet n° 6: Originals de diverses poesies de Verdager y horrador de son discurs en els Jochs Florals de 1881

Carpet n° 7: Roser de tot l'any

2. Sobre la compra de la biblioteca de Verdager, veg. «*Ressenya de la formació de la Biblioteca*», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1 (1914), p. 7-8: «Pocs mesos després va tenir-se esment qu'els llibres que havien format la biblioteca de Mn. J. Verdager s'anaven a vendre en pública subasta, i immediatament va preocupar-se, l'Institut de la llur adquisició. En sessió de 25 de setembre de 1908 se'n va fer la primera insinuació, i el 6 d'octubre següent, atenant al bon nom de Mn. Verdager i al dol que seria veure dispersar aquells llibres que estaven tan estretament lligats amb l'obra del poeta, s'acordava adquirir-los mitjançant la quantitat de 4.000 pessetes. Alguns dies més tard entrà l'Institut en possessió de la Biblioteca, que consta, en resum, de 6.350 títols, als quals s'ha d'afegir encara una partida llarga de números escadocers de revistes i retalls de periòdics...»

3. «Memòria presentada per l'Institut d'Estudis Catalans als excelentíssims senyors president de la Diputació y alcalde de Barcelona, donant compte dels treballs fets durant l'any 1912», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 4 (1911-1912), p. XVI. Sobre el donatiu del comte de Lavern, veg. també «D. Pere Grau Maristany», *Juventut Teatral*, 4 (123) (4 gener 1912), p. 838.

- Carpet n° 8: Apuntes per a fer el llibre Terra Santa
- Carpet n° 9: Oda a Barcelona
- Carpet n° 10: Al Rossinyol, poesia dedicada al gayter del Llobregat
- Carpet n° 11: Poesia dedicada a la boda de Don Claudi López, traducció castellana
- Carpet n° 12: Caritat
- Carpet n° 13: Nazaret
- Carpet n° 14: Idilis
- Carpet n° 15: Santa Eulàlia, manuscrit original de la obra d'aquest títol
- Carpet n° 16: Sant Francesch
- Carpet n° 17: Somni de Sant Joan
- Carpet n° 18: Càntichs, originals y borradors de varis càntichs
- Carpet n° 19: Flors del Calvari, original y borradors
- Carpet n° 20: En defensa pròpia, originals
- Carpet n° 21: Ayres del Montseny, alguns originals de la col·lecció que porta aquest títol
- Carpet n° 22: Pàtria
- Carpet n° 23: Bethlem, original y borradors
- Carpet n° 24: Licències de diferents bisbats per a celebrar missa; Apuntes autobiogràfics de la mà manuscrita de Mossèn Verdaguer
- Carpet n° 25: Fragments de diversos autors copiats per nostre poeta en sos primers temps
- Carpet n° 26: Lemas diversos transcrits per el mateix autor
- Carpet n° 27: Discursos originals, Borradors de varis d'aquets
- Carpet n° 28: Poesies soltes, Llibreta ab diversos borradors
- Carpet n° 29: Dietari de Terra Santa, Manuscrit original
- Carpet n° 30: Discurs Record necrològich del Excm. Sr. Don Joaquim Rubió y Ors, original y borrador
- Carpet n° 31: Himne a la Verge de la Mercè, Original, borrador y documents varis
- Carpet n° 32: Còpies vàries
- Carpet n° 33: Còpies varies
- Carpet n° 34: Inèdit
- Carpet n° 35: Cartes vàries
- Carpet n° 36: Notes vàries sobre Dietari d'un peregrí, Flor del calvari y Sant Francesch. Diaris que parlen de Mossèn Verdaguer⁴

— Entre 1912 i 1914 l'Institut d'Estudis Catalans adquireix al llibreter Salvador Babra quatre lots de manuscrits que contribuïren a l'enriquiment de la Biblioteca; el quart lot incloïa dos reculls de materials que havien servit per a l'edició de textos de joventut, *Jovenívoles* (ms. 364) i *Rondalles* (ms. 365), i cinc caps de format octau, amb el lliom arrodonit en pell marró, que duïen inscrit com a teixell «*Jacinto Verdaguer. Obres pòstumes. Manuscrits originals*» i un número correlatiu en xi-

4. Alguns dels dossiers originals s'han conservat fins l'any 2002, en què arran d'una restauració global han estat substituïts per dossiers en paper neutre.

fres romanes.⁵ Les capsas contenien vint-i-nou dossiers identificats cadascun per una etiqueta impresa amb un número correlatiu i un títol referent al contingut, que detalllem a continuació:

1. <i>Càntic dels Càntics</i>	[ms. 366/1]
2. <i>Els Pobres</i>	[ms. 366/2]
3. <i>Els Sants</i>	[ms. 366/3]
4. <i>Perles del Llibre d'Amic i Amat</i>	[ms. 366/4]
5. <i>Colom</i>	[ms. 366/5]
6. <i>Rondalles</i>	[ms. 367/1]
7. <i>Espines i flors</i>	[ms. 367/2]
8. <i>Flors de muntanya</i>	[ms. 367/3]
9. <i>Poesies</i>	[ms. 367/4]
10. <i>El Trobador. Espines</i>	[ms. 368/1]
11. <i>Idil·lis</i>	[ms. 368/2]
12. <i>Càntics I</i>	[ms. 368/3]
13. <i>Càntics II</i>	[ms. 368/4]
14. <i>Canigó</i>	[ms. 2433]
15. <i>Calvari</i>	[ms. 369/1]
16. <i>Aires del Montseny</i>	[ms. 369/2]
17. <i>Roser de tot l'any I</i>	[ms. 369/3]
18. <i>Roser de tot l'any II</i>	[ms. 369/4]
19. <i>Maria</i>	[ms. 369/5]
20. <i>Cançons populars</i>	[ms. 370/1]
21. <i>Adagis</i>	[ms. 370/2]
22. <i>Estudis i notes</i>	[ms. 370/3]
23. <i>Varia I</i>	[ms. 370/4]
24. <i>Varia II</i>	[ms. 370/5]
25. <i>Varia III</i>	[ms. 370/6]
26. <i>Varia IV</i>	[ms. 370/7]
27. <i>Varia V</i>	[ms. 370/8]
28. <i>Varia VI</i>	[ms. 370/9]
29. <i>Varia VII</i>	[ms. 370/10]

5. Ultra el títol estampat a les capsas, diversos indicis materials tendeixen a confirmar que el conjunt de manuscrits venuts pel llibreter Babra havien servit per a la publicació de les obres pòstumes de Verdaguer per l'editorial l'Avenç:

— Pel que fa als ms. 364 i 365, val a dir que la coberta del ms. 365, *Rondalles*, duu la reproducció de la coberta de l'edició en paper verjurat de L'Avenç: «Rondalles. Jacinto Verdaguer», reproducció de l'escrit de mà del poeta, i les quatre barres en un cercle. Aquest mateix escut es troba en els altres volums de l'edició de L'Avenç. La rel·ligadura del ms. 364, *Jovenívales*, és similar a la del ms. anterior (mitja pell i similars ferros daurats).

— El pròleg de J. M. (Jaume Massó, director de l'Avenç) a *Rondalles* ens diu: «Deixant de banda *Eucarístiques*, que recentment donà a llum l'entusiasta verdaguerià del Roselló M. Agustí Vassal, aquest volum de *Rondalles* comença la publicació de la vasta obra pòstuma de l'immortal Verdaguer que l'Avenç ha entreprès amb el respecte que deuen ser tractats els manuscrits del mestre.» De fet, diversos exemplars d'obres de Verdaguer a la Biblioteca de Catalunya duen dedicatòries de Verdaguer a J. Massó.

El títol del lloc de les capses (*Obres pòstumes*) no corresponia exactament a la realitat, ja que, tot i que entre els dossiers hi havia un gran nombre de textos publicats amb posterioritat a la mort de Verdaguer, n'hi havia d'altres que contenien material publicat en vida de l'autor.

— Després de la guerra civil, el 1942, s'adquireixen un conjunt de quaderns i papers solts a Joan Baptista Batlle, amic de Verdaguer i propietari de la llibreria-editorial «L'arxiu», consistents essencialment en dietaris de viatge, transcripcions de cançons populars, esborranys de poesies i material divers (actualment ms. 1463-1467).⁶

— El 1956, es produeix l'adquisició d'un gran nombre de materials de treball i documentació personal a Josep M. Fondevila, col·leccionista de material verdaguerià.

— El 1977, la Biblioteca adquireix un conjunt de manuscrits que havia conservat Verdaguer fins a l'hora de la seva mort, que havien pertangut a la família Gibert Valls, descendents col·laterals de mossèn Valls.⁷

— El 1991, la Direcció de Patrimoni Bibliogràfic de la Generalitat adquireix per a la Biblioteca un conjunt de documents procedents de la cúria de Vic.

A aquests ingressos se n'han d'afegir altres de nombrosos documents solts (els papers que Joan Moles havia dipositat al Museu d'Art i d'Arqueologia, traspassats el desembre de 1920; els papers verdaguerians conservats per Lluís Carles Viada i Lluç, ingressats el 1926; la correspondència de Verdaguer conservada per Empar Duran, adquirida el 1931; o encara les cartes que Verdaguer envià a Jaume Collell, donació de Ricard Viñas Geis, el 1953, o un conjunt d'articles de *En defensa pròpia*, donats pel fill del director del diari *La Opinió*, Alfons Maria Parés, registrats el 1986) que formen un corpus manuscrit de coneixement imprescindible per als estudiosos del poeta.

Incidències en el registre de manuscrits verdaguerians

1. Data de registre diferent a la data d'entrada

En la majoria dels documents que es consulten en una biblioteca el registre és essencialment una dada de caràcter intern, ja que l'investigador recupera el document a través de la signatura topogràfica (formada normalment per un conjunt de núme-

6. Sobre Joan Baptista Batlle i la seva relació amb Verdaguer, cf. la nota 1 a la carta 1514 de l'*Epistolari de Jacint Verdaguer*, transcripció i notes per J. M. de Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas, vol. XI (1899-1902), p. 251-254.

7. Sobre la compra dels manuscrits a la família Gibert Valls, veg. Rosalía GUILLEUMAS, «Trobada de les tres últimes obres de Mossèn Cinto Verdaguer», *San Jorge*, 100 (1977), p. 4-17.

ros i lletres que indiquen la seva col·locació als magatzems). En canvi, en els manuscrits l'assignació del registre és un pas essencial en la identificació del document, ja que és justament pel registre que el manuscrit és recuperat i identificat. Així doncs, quan un investigador cita o demana, per exemple, el ms. 1463 d'una institució determinada es refereix, de fet, al document o documents a què s'ha assignat el número 1463 en el llibre de registre de manuscrits d'aquella institució, que acostuma a ser sempre diferent del llibre de registre general de llibres i altres documents. La data del registre acostuma a seguir de molt a prop la de l'ingrés, però pot haver-hi algunes excepcions, de vegades fàcils d'explicar, de vegades desconegudes. Per exemple:

— Quan va ingressar la biblioteca de Verdaguer, es trobaren dins dels llibres un bon nombre de cartes i documents que, classificats en dos grans grups (poemes conservats per Verdaguer i correspondència rebuda, foren registrats l'octubre del mateix any 1908 amb els números 113 i 114. Com explica Pere Bohigas en parlar de la formació de la col·lecció verdagueriana:

El núcleo primero de esta colección se formó por la adquisición de los libros del poeta, por acuerdo del Institut de 6 de octubre de 1908, cuando se anunció su venta en pública subasta. La Biblioteca constaba de números sueltos de revistas y de recortes de periódicos, en los cuales figuraban textos de Verdaguer, y otros papeles que pasaron a la sección de manuscritos.⁸

Durant la catalogació dels volums que conformaven la biblioteca verdagueriana es trobaren encara d'altres documents, amb els quals es formà un nou manuscrit factici que fou registrat el 1913 amb el número 288, cinc anys després de la seva arribada efectiva a la Biblioteca.

— Un altre cas curiós és el del donatiu Lavern. Ingressat el mes de febrer de 1912, no fou de fet registrat fins l'1 de maig de 1915. No s'ha trobat cap referència que permeti saber per què va haver-hi un retard de més de tres anys entre la menció de la donació en la memòria anual de la Biblioteca i el registre efectiu dels manuscrits. Una hipòtesi plausible podria ser que el director hagués cregut convenient que els documents fossin sotmesos a un examen previ, per tal de comprovar que entre ells no hi havia cap peça comprometedora; cal recordar que, en els anys posteriors a la mort de Verdaguer, la tragèdia vital dels últims anys del poeta era encara a la memòria de tothom. De fet, en la descripció del ms. 114 que apareix el catàleg establert per Rubió i Massó dels primers registres de la Biblioteca s'indica:

No descrivim en detall aquest recull per esser la majoria dels signants de les lletres encara vivents o bé morts en data relativament acostada a nosaltres. Un deute de discreció natural ens ha obligat

8. «Colecciones especiales. Biblioteca Verdaguer», dins *Libro del cincuentenario (1918-1968)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1968, p. 85.

a aquesta resolució i a retirar de la consulta pública durant uns anys l'examen d'aquest manuscrit.⁹

— Més recentment, els documents comprats a la família de mossèn Valls foren registrats en diverses etapes. El 1977, tal com explica Rosalía Guilleumas en l'article publicat amb motiu de dita compra a la revista *San Jorge*, aquests manuscrits, els darrers que havien estat entre les mans del poeta, foren adquirits per la Biblioteca de Catalunya gràcies a la contribució de diverses institucions. Aquell mateix any es registrava un primer lot, el corresponent als diversos esborranys i versions del recull *Flors*, amb els números 2426-2429. Un segon bloc, corresponent a reculls amb poemes de *Montserrat*, *Jesús Amor* i *Cor de Jesús*, fou registrat onze anys més tard, el 1986, amb els números 3097 a 3103. Tres anys després, el 1989, es registraven els dos darrers manuscrits del lot, un recull de caire essencialment lexicogràfic i una libreta de poesies, que reberen els números 3703 i 3704. No s'ha pogut esbrinar clarament el perquè d'aquest registre esglaonat en el temps; però podria ser que la demora hagués estat deguda a processos d'ordenació o de restauració.

2. Canvis de signatures

2.1. Documents extrets d'un registre i inscrits de nou individualment

La majoria dels manuscrits que formen part de la col·lecció verdagueriana són el que en termes tècnics es coneix com a reculls facticis, és a dir, documents composts per diverses peces de caire distint. Aquest caràcter ha propiciat que, en determinats moments, es considerés útil separar-ne algunes peces per tal de donar-los un relleu especial. Així va succeir, per exemple, amb:

— Els volums impresos corresponents a les segones edicions dels reculls montserratins *Cansons de Montserrat* i *Llegendes de Montserrat*, farcits d'esmenes manuscrites de mossèn Cinto prèvies a l'edició conjunta d'ambdós, que inicialment formaven part del manuscrit 951. El 1972 foren extrets de dit manuscrit i s'atorgà a cada volum un número de registre independent, números 2215 i 2216.¹⁰

— Els esborranys primerencs en vers de *L'Atlàntida* foren identificats i transcrits per Maria Condeminas, bibliotecària destinada a la reserva que s'ocupà durant molt temps de la classificació i acondicionament de la col·lecció verdagueriana, i que

9. «Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya (continuació)», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, VI (1920-1922), p. 260.

10. La inscripció en el llibre de registre, que data del 1926, és en aquest cas particularment extensa i indica el contingut de manera força detallada: «Una carpeta amb borradors de Mn. Cinto, entre ells: *En defensa pròpia*; *Sta. Eulàlia*; *Montserrat*; un recull de lletres a ell adreçades i tres peces de música sobre text den Verdaguer premiades en el certamen de Sarrià que ell presidí.» No diu res, en canvi, dels dos volums impresos; però en el llibre de registre A.-J. Soberanas, conservador de la Secció, va indicar en el lloc reservat al mode d'adquisició «Proc. del ms. 951».

havia redactat ja el 1945 les descripcions dels impresos que figuren al catàleg de l'exposició organitzada per la Biblioteca amb motiu del centenari del naixement del poeta.¹¹ Els esborranys, que formaven part del manuscrit 373/2, en foren extrets i registrats de forma independent el 1977 amb els números 2422, 2423 i 2424; una versió igualment primerenca en prosa de *L'Atlàntida*, inclosa en el manuscrit 374, rebé el mateix tractament i fou registrada amb el número 2425. Condeminas parla d'aquests manuscrits en el pròleg de l'obra que dedicà a la gènesi del poema:

Fa vint-i-un o vint-i-dos anys vaig emprendre l'ordenació d'una part del fons manuscrit verdaguerià de la Biblioteca de Catalunya. Feia temps que hi treballava i havia classificat ja una colla de manuscrits quan em vingué a les mans un plec de fulls softs que contenien esborranys de l'*Atlàntida*. Interessada en veure una cal·ligrafia tan primitiva, en vaig emprendre l'ordenació. Ja havia llegit tots els fulls i els anava classificant quan m'encarregaren una altra feina a l'esmentada biblioteca; des d'aquell moment la classificació dels manuscrits verdaguerians quedà interrompuda [...] Originàriament havia tingut la il·lusió de classificar les diferents versions de l'*Atlàntida* que conté —perquè en aquell plec hi ha diferents versions— i donar la transcripció de les més primitives. Però actualment ja no ho puc fer, perquè el temps ha passat...¹²

— El 1978, el dossier núm. 14 del lot comprat al llibreter Salvador Babra, contingut dins de la capsa «*Obres pòstumes. V*», que havia estat registrada amb el número de manuscrit 368, fou igualment separat. Es tractava d'una versió de *Canigó* que, un cop restaurada i relligada en pergami, fou registrada amb el número 2433.¹³

— Un cas particular el constitueix el recull epistolar en dos volums registrats el 1937 amb els números 1528 i 1529. En el llibre de registre de manuscrits una nota del conservador, Pere Bohigas, indica en llapis: «Tretes de les capsas d'En Verdaguer, que contenen esborranys literaris.» Aquestes capsas no poden ser altres que les que conservaven el donatiu Lavern. En efecte, en les rúbriques d'algunes de les carpetes que fins fa poc recobrien els documents del donatiu Lavern¹⁴ es fa re-

11. Pere BOHIGAS, *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945). Catálogo de la exposición conmemorativa (3-28 de mayo de 1945)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1946, p. 22: «Hemos de dar las más expresivas gracias a cuantos han cooperado en la exposición ... a la señorita María Condeminas, bibliotecaria de la sección de Manuscritos y libros raros, que ha redactado las fichas de impresos que han servido para el presente inventario...»

12. Maria CONDEMINAS, *La gènesi de l'Atlàntida*. Barcelona: Curial, 1978, p. 8.

13. Sobre els manuscrits de *Canigó*, veg. P. BOHIGAS, «Manuscrits de "Canigó" de Verdaguer», *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, vol. II, p. 333-336.

14. El mes de gener de 2003 els manuscrits no relligats de Verdaguer procedents del donatiu Lavern i de la compra a J. B. Batlle foren enviats al taller de restauració per tal de ser

ferència a cartes. Així per exemple, la rúbrica del dossier que havia contingut anteriorment la documentació referent a *Lo somni de sant Joan* indica ben clarament que la documentació que contenia consistia no només en esborranys i versions de l'obra, sinó que incloïa igualment cartes i retalls de diari referents a aquesta obra.¹⁵ El llistat de títols de les carpetes d'aquest donatiu que es conserva a l'arxiu administratiu de la Biblioteca permet comprovar que hi havia cartes en molts altres dossiers. Sembla, doncs, plausible que les cartes que hi eren contingudes en foren separades, tot seguint el mateix procés que s'havia fet ja anteriorment amb les cartes trobades en els volums de la biblioteca de treball de Verdager.

— El donatiu Lavern contenia, igualment, un gran nombre de retalls de premsa. Les referències a aquest tipus de material en les rúbriques de les carpetes que contenien els diferents reculls són constants.¹⁶ Consta igualment que entre els llibres de la biblioteca de treball de Verdager hi havia també un gran nombre de retalls de diari i fulls solts, conservats pel mateix poeta; molts d'aquests retalls contenien anotacions manuscrites de la seva mà. A la ressenya sobre la formació de la col·lecció verdageriana de la Biblioteca se'ns diu:

Alguns dies més tard entrà l'Institut en possessió de la biblioteca, que consta, en resum, de 6.350 títols, als quals s'ha d'afegir encara una partida llarga de números escadocers de revistes i retalls de periòdics, l'ordenació dels quals serà aviat un fet. En Verdager, que sentia la transcendència de la seva obra, recollia amb molt compte tots els articles que s'hi referissin. No cal ponderar l'importància que presentarà aquesta col·lecció de fulles volanderes, les que més se solen esgarriar, el dia que, ben classificada, pugui degudament estudiar-se.¹⁷

La importància de l'ordenació de tot aquest material fou de seguida evident per al personal científic de la Biblioteca. Del procés d'ordenació d'aquests retalls i fulls ens en dona notícia Pere Bohigas, en el capítol dedicat a la col·lecció verdageriana

sotmesos a una restauració general. A fi d'assegurar una més gran protecció dels documents, es varen realitzar carpetes individuals amb material neutre per a cadascun dels dossiers; les carpetes originals que els cobrien, i que en molts casos no corresponien al contingut real, varen ser igualment restaurades i es conserven separatament.

15. La rúbrica indica: «nº 17. Somni de sant Joan. Cartes y periòdichs referents a dita obra». Fins abans de la darrera restauració, aquest dossier recobria el ms. 381/3, que inclou discursos i articles en prosa. El ms. 380/6, que conté diverses llibretes i esborranys de *Lo Somni de sant Joan*, estava recobert per un dossier que no era l'original.

16. Veg., a més de l'esmentada rúbrica «Nº 17. Somni de sant Joan. Cartes y periòdichs referents a dita obra», altres exemples a: «Nº 22. Patria. Borrador original d'aquesta obra y periòdichs que parlan de la mateixa» (al dossier que recobria el ms. 382/5); «Nº 36. Varis. Diari d'un pelegrí, Flor del Calvari y Sant Francesch. Diaris que parlen de Mossen Jacinto Verdager» (al dossier que recobria el ms. 387/2).

17. «Ressenya de la formació de la Biblioteca», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1 (1914), p. 8.

del volum publicat el 1968 i amb ocasió del cinquantenari de la fundació de la Biblioteca:

Con papeles y hojas sueltas, recortes de periódicos, noticias sobre Verdaguer y sus obras, escritos de crítica literaria y de polémica sobre la actitud adoptada por Verdaguer frente al obispo Morgades se han formado seis volúmenes de miscelánea y se están preparando otros.¹⁸

De l'ordenació d'aquest material se n'ocupà en bona part Maria Condeminas:

Fa uns quants anys, mentre —a la Biblioteca de Catalunya, actualment Central— estàvem ordenant diaris o retalls de diaris de diverses procedències però que contenien articles verdaguerians...¹⁹

El resultat d'aquesta ordenació fou la constitució d'un seguit de volums facticis de retalls de premsa, ordenats per llibres i cronològicament. Si s'examinen aquests volums amb una certa cura, sembla que es pot deduir que amb els retalls procedents de la biblioteca del poeta es varen formar els volums identificats amb les signatures Verd. 10-VII-1 a 3, mentre que els que provenien del donatiu Lavern haurien contribuït a la formació dels volums amb la signatura Verd. 10-VII-4 a 6.²⁰

2.2. Alteracions de signatures per reorganització dels documents

El material verdaguerià que arribà a la Biblioteca en aquells primers anys estava compost, com s'ha anat veient i com coneixen de sobres els estudiosos, de llibretes i reculls de papers solts. Com ja hem vist, però, d'aquest material se n'anaren extraïent diversos documents per tal de formar volums facticis de retalls de premsa o de cartes. El 1968, Pere Bohigas donava algunes explicacions sobre la tasca de reorganització de la documentació verdagueriana que des de feia temps s'estava duent a terme a la secció de Reserva que ell dirigia:

Los papeles manuscritos de Verdaguer ocupan 65 números del registro de manuscritos. La mayor parte de estos materiales, al ser registrados, formaban parte de cajas o legajos, por lo cual a menudo un solo número comprende varios manuscritos. Actualmente estos papeles son objeto de nueva ordenación, restauración e inventario. La parte ya terminada de esta labor ocupa 101 volúmenes, que conservan como signatures los números de registro originarios,

18. «Colecciones especiales. Biblioteca Verdaguer», dins *Libro del cincuentenario (1918-1968)*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 1968, p. 87.

19. Maria CONDEMINAS, *Els exorcismes i Jacint Verdaguer*. Barcelona, 1970, p. 12.

20. La Secció de Reserva Impresa i Col·leccions especials de la Biblioteca de Catalunya ha continuat la col·lecció de retalls de premsa sobre Verdaguer.

completados con un exponente. Quedan todavía pendientes de nueva ordenación 16 cajas o legajos.²¹

De fet, el 1955 havien començat a ser ordenats, i en part relligats els documents que contenien materials relatius a *L'Atlàntida*. A partir d'aquell moment, i fins a principis dels anys 60, es duu a terme una veritable campanya de classificació i enquadernació dels papers verdaguerians en què intervingué de forma especialment activa Maria Condeminas, que ja havia treballat llargament en aquest fons. Són seus els índexs que apareixen en molts dels volums relligats en aquesta època, després que el material hagués estat classificat; la majoria d'aquests índexs van signats i datats.²²

— Probablement, el conjunt de documents verdaguerians que han sofert més alteracions lligades al número de registre ha estat el procedent del donatiu del comte de Lavern. L'any 1915, en el moment del registre, els manuscrits varen ser inscrits no per dossiers temàtics —la pràctica més habitual a hores d'ara—, sinó que es va acordar un número de registre a cada capsa, independentment del seu contingut: a la capsa I se li va donar el primer número, a la capsa II el número següent, i així successivament. La transcripció de les entrades del llibre de registre és:

- 373 Una capça amb el títol: «Manuscrits originals de Mn. J. Verdguer I»; conté 3 lligalls contenint còpies de l'*Atlàntida*.
- 374 Id. id. II: dos lligalls de papers sobre l'*Atlàntida*.
- 375 Id. id. III: un lligall titulat *Canigó*
- 376 Id. id. IV: un lligall titulat: *La fugida a Egipte*
- 377 Id. id. V: 1 lligall Poesies varies. Discurs; 2, Roser de tot l'any; 3 Llegendes de Montserrat; 4 Montserrat; 5 Terra santa.
- 378 Id. id. VI: 1 lligall: Natzaret; 2 Caritat; 3 traducció castellana poesia boda C. López; 4, Al rossinyol; 5, Oda a Barcelona.
- 379 Id. id. VII: 1 lligall Santa Eulària; 2 Idilis
- 380 Id. id. VIII: 1 lligall S. Francesc. 2 Somni S. Joan
- 381 Id. id. IX: 1 lligall Flors del calvari. 2 Càntics. 3 Somni de Sant Joan.
- 382 Id. id. X: 1 lligall: En defensa pròpia. 2 Aires del Montseny. 3 Pàtria.
- 383 Id. id. XI: 1 lligall Betlem. 2 Licències per dir missa i apunts autobiogràfics. 3 fragments d'autors copiats. 4 lemes diversos.
- 384 Id. id. XII: lligall I: Discursos originals. 2 Poesies soltes. 3 Dietari de terra santa; 4 Discurs necrològic Rubió i Ors.

21. «Colecciones especiales. Biblioteca Verdguer», dins *Libro del cincuentenario (1918-1968)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1968, p. 86; pel que fa a les caixes o lligalls pendents d'ordenació, es referia probablement als ms. 366-370, 379-385, 387, 950-951, 1463-1464, i 1827-1828.

22. Duen índex els ms. 375/3 (11 de desembre de 1957); 375/5 (1958); 376/2 (2 d'abril de 1958); 376/3 (26 de març de 1958); 377/2 (12 de juny de 1958); 377/3 (29 de maig de 1958); 378/1 (25 de juny de 1959); 378/6 (5 de desembre de 1959); 378/7 i 378/8 (20 de febrer de 1960); 380/2 (s.d.); 382/1 (21 de maig de 1960); 383/4 (5 de desembre de 1959).

385 Id. id. XIII: lligall 1: Còpies vàries. 2 id. id. (Colom); 3 Himne a la Verge de la Mercè.

[Nota al costat:] «passat a altres caps»

386 Id. id. XIV: lligall 1: Inèdit. 2 cartes.

387 Id. id. XV: lligall 1: «Varis»

Si comparem aquestes dades amb l'inventari dels dossiers que conformaven el donatiu, veiem que el nombre de blocs coincideix, tot i que s'hagin eliminat els números que els identificaven. S'observen ja, però, alguns canvis en l'ordre dels «carpets» (segons els designa l'inventari) o lligalls (segons els designa el registre) que tindrien conseqüències en modificacions posteriors.

Tal com s'ha anat veient, durant els anys que succeïren al seu ingrés a la Biblioteca de Catalunya els manuscrits de la donació Lavern varen ser objecte de diferents processos d'ordenació i enquadernació, entre els quals cal comptar l'extracció dels retalls de diari i les cartes que formaven part dels diferents dossiers que integraven el donatiu a fi de formar volums separats. Altres modificacions, però, s'afegiren encara a les separacions d'aquests documents. És difícil identificar-los tots, ja que per això caldria una descripció detallada de l'estat inicial —estat que és sens dubte el que varen veure els verdagueristes fins ben entrat el segle XX—, però se'n poden identificar alguns. Per exemple:

— En alguns casos, les diferents llibretes i plec de fulls solters que aquests dossiers contenien foren en gran part classificats i enquadernats en diversos volums, tot respectant, però, el número de registre que els havia estat atorgat; és el cas, per exemple, del lligall que contenia els materials de *Canigó*. Compost per cinc llibretes de diverses mesures i diversos plec de fulls solters, en una de les ordenacions abans esmentades se'n formaren sis grups; d'aquests, cinc foren relligats, mentre que el restant, que contenia material més heterogeni, es deixava solt en una camisa mantenint el número de manuscrit.

— En d'altres casos, però, sembla que abans de la relligadura alguns dels dossiers conservats en una capsa —i als quals, per tant, corresponia en el seu origen un número de registre determinat— foren traspassats a una altra capsa —i per tant a un altre registre—, sense deixar rastre de quin havia estat el registre d'origen. Així per exemple, segons el llibre de registre la capsa V, corresponent al ms. 377, comprenia cinc lligalls o dossiers:

1 lligall Poesies vàries. Discurs; 2, Roser de tot l'any; 3 Llegendes de Montserrat; 4 Montserrat; 5 Terra santa

El contingut original d'aquest registre sembla haver estat desmembrat de la manera següent:

1. Els materials del cicle *Montserrat* i de *Roser de tot l'any* s'han mantingut amb el mateix número de registre (ms. 377/1-2, *Montserrat*; ms. 377/3, *Cançons de Montserrat*; ms. 377/4, *Llegenda de Montserrat*; ms. 377/5-7, *Roser de tot l'any*).

2. El contingut del lligall 1 («Poesies vàries. Discurs») correspon sens dubte al que en l'inventari original és descrit com a «Carpet nº 6: Originals de diverses poesies de Verdaguer y borrador de son discurs en els Jochs Florals de 1881». Aquest lligall fou sens dubte separat, i els documents es reuniren amb materials similars continguts en dossiers d'altres capses:

— Els diferents discursos s'integraren en un únic dossier que reuniria documents procedents de diversos lligalls, els «carpets» números 6 (ja descrit), 27 («Discursos originals. Borradors de varis d'aquets») i 30 («Discurs record necrològic del Excm. Sr. Don Joaquim Rubió y Ors»), que componen l'actual ms. 381/3.

— Les «Poesies vàries» es van reunir possiblement amb les del lligall «Poesies soltes» del carpet 28 («Poesies soltes. Llibreta ab diversos borradors»), o es van distribuir segons el recull on podien pertànyer.

3. El contingut del lligall 5, «Terra santa», es va reunir probablement amb d'altres manuscrits del mateix tema. De fet, en l'inventari del donatiu els materials sobre el *Dietari de Terra Santa* es trobaven en tres dossiers diferents físicament separats, els «carpets» números 8 («Apuntes per a fer el llibre Terra Santa»), 29 («Dietari de Terra Santa. Manuscrit original») i 36 («Notes vàries sobre Dietari d'un peregrí, Flor del calvari y Sant Francesch»), mentre que en l'actualitat es troben junts en un únic número de manuscrit, 384, repartits en 6 lligalls i volums diferents.

En resum, el material manuscrit que conformava inicialment el registre, i per tant el manuscrit 377 (número amb què va ser registrada la capsa V), es troba repartit actualment, almenys, en tres manuscrits diferents: el ms. 377, el ms. 381 i el ms. 384, als quals s'haurien d'afegir les cartes i retalls de premsa que molt probablement en formaven part i que es troben ara en signatures diferents.

— Per acabar, i sense cap pretensió d'exhaustivitat, es pot esmentar la reordenació dels materials del recull *Somni de sant Joan*. El lligall 2 de la capsa VIII (registrada com a ms. 380) i el lligall 3 de la capsa IX (registrada com a ms. 381) contenien tots dos, segons el registre, material relatiu a aquest recull. Ara bé, en l'inventari original només s'esmenta un «carpet», el número 17, amb aquest nom. No sabem, per tant, d'on ve aquesta duplicitat; potser alguna de les carpetes amb la indicació «Còpies vàries» contenia materials d'aquest llibre, però res no ens permet saber exactament d'on van sortir. En qualsevol cas, en l'actualitat els materials de *Somni de Sant Joan*, procedents probablement dels lligalls abans esmentats (i per tant dels registres 380 i 381), es troben actualment en els mss. 380/1 i 380/6.

És difícil donar una data precisa a aquestes reorganitzacions, tot i que és possible que algunes, almenys, hagin coincidit amb la campanya d'enquadració i classificació duta a terme durant els anys seixanta. Un cop els documents religats, el material que contenien fou reordenat: els dossiers que no havien estat religats es concentraren en les capses que quedaven mig plenes, mentre que les capses buides foren suprimides o reutilitzades. La reorganització dels documents segons grups diferents, i la separació d'aquests documents de la capsa que havia estat l'objecte de re-

gistre, han causat una divergència neta entre el que està inscrit en el llibre de registre i la realitat actual. Els successius canvis semblen haver-se produït, a més, en diversos moments; per tant, és possible que algunes de les referències a certs manuscrits que es troben en articles redactats durant la primera meitat del segle XX remetin a números de manuscrit que no es corresponguin amb el número actual.

— Un dels canvis relacionats amb la campanya d'enquadernació concerneix, justament, els manuscrits de *L'Atlàntida* procedents de la donació Lavern. Com ja hem dit anteriorment, aquest donatiu, que constava de 15 capses, fou registrat l'1 de maig de 1915 al llibre de registre de manuscrits amb els números 373-388. Les capses I i II contenien esborranys, versions i material sobre *L'Atlàntida*. Les rúbriques dels dossiers que els contenien indicaven el següent:

Carpet n° 1: La Atlàntida.

- Original de lletra de l'autor, en el que si troben variants que no existeixen en la darrera edició (volum enquadrat) [ms. 374/1]
- Còpia del mateix poema feta d'una altra mà, ab correccions de l'autor (8 quaderns: en un d'ells hi manca un full) [ms. 374/2]
- Variis papers que contenen lo següent:
 - Borradors de La Atlàntida [mss. 374/3; 374/4; 373/1; 373/2; 373/3]
 - Judicis de periòdichs sobre la mateixa obra [ms. 373/3, núm. 2, Verd. 10-VII-4]
 - Carta de l'autor a Don Antoni López oferint-li el poema [ms. 1528, núm. 2]
 - Carta original de Mossen Jaume Collell adreçada a l'autor.
 - Dos documents de la Exma. Diputació Provincial referents al premi de La Atlàntida [ms. 1528, núms. 6 i 11]
 - Variis cartes referents a la mateixa [ms. 1528, núms. 3-5, i potser 7-10]
 - Traducció italiana del poema publicat en la revista *Fanfulla della domenica*. Roma 1884, etc [dins Verd. 10-VII-4]
 - La Atlàntida traduïda al francès per Mr. Cognac, manuscrit de dit traductor [ms. 374/5]

La inscripció en el llibre de registre de manuscrits fou, tal com s'ha indicat anteriorment, en dos números 373 i 374, a què corresponen els actuals ms. 373/1-3 i 374/1-4.²³ L'actual manuscrit 374/1, el que es va presentar als Jocs Florals, és autògraf de Verdaguer, i amb esmenes de Josep Balari (una nota de Verdaguer a la fi del text diu que, com que les esmenes han estat moltes, no ha estat possible introduir-les); mentre que el manuscrit 374/2 és una còpia preparada per a la impremta d'una mà altra, amb esmenes autògrafes de Verdaguer.

23. Sobre la constitució del ms. 374/4, veg. Maria CONDEMINAS, *La gènesi de l'Atlàntida*. Barcelona: Curial, 1978, p. 92: «He reunit en un volum totes les notes manuscrites que he trobat escampades dins del grup de manuscrits que estava classificant {(nota 1): BC ms. 374/IV} ... comprèn anotacions i fragments d'obres copiats de diversos autors que agafen tot el període de gestació del poema [1865-1878] ... Aquest treball va resultar força laboriós, per tal com vaig haver d'examinar tots els manuscrits i els fulls solts que hi havia. En aplegar el material que interessava, vaig procurar de fer-ho, quan era possible, respectant els grups de fulls i els quaderns tal com estaven agrupats, perquè això pot tenir importància per a un futur investigador, ja que va ser pensant en aquests que vaig aplegar la documentació.»

Ara bé, l'edició d'Eduard Junyent i Martí de Riquer, que fins a la recent aparició de la tesi de Pere Farrés ha estat l'edició crítica de referència,²⁴ cita com a manuscrit base de la seva edició el ms. 373, quan de fet es refereixen sempre a l'actual ms. 374/2. Tal vegada va haver-hi un ball de números en la tipografia. Ara bé, cal tenir en compte que la descripció que consta al llibre de registre no permet saber amb precisió què contenia la capsa I, que fou registrada amb el número 373, i què contenia la capsa II, que fou registrada amb el número 374. Per tant, és molt possible que el 1946, quan l'edició fou establerta, els quaderns que conformen l'actual ms. 374/2 es trobessin encara sense relligar i fossin conservats en la primera capsa, i no en la segona. De fet, una fitxa de material enviat al taller d'enquadernació permet saber que el 1955, nou anys després de la publicació de l'edició Junyent-Riquer, els ms. 373, 373bis i 374-II/IV foren enviats al taller de restauració i enquadernació; sens dubte fou en aquest moment que es relligaren els ms. 374/2, 374/3 i 374/4 i que es realitzaren les dues capsas de conservació que contenen els actuals ms. 373/1 i 373/2 i 3. És molt possible que en el taller d'enquadernació s'hagués produït involuntàriament un canvi en els números inscrits en les cobertes o en els dossiers dels manuscrits, propiciat pel fet que ambdós números de registre corresponien a materials de *L'Atlàntida*.

— Tot i que en una mesura molt menor, aquests canvis afectaren també el lot de manuscrits adquirits a Joan Batlle, de què ens parla Bohigas en el pròleg al catàleg de l'exposició organitzada per la Biblioteca amb motiu del centenari del naixement de Verdaguer:

[La Biblioteca de Catalunya] ha hecho notables adquisiciones, la última de las cuales es del año 1942 y la constituyen veintiséis libretas y cuadernos formando varios legajos, que habían pertenecido al librero don Juan Bautista Batlle, amigo íntimo de Mosén Cinto.²⁵

Els manuscrits comprats a Batlle, registrats amb els números 1463 a 1467, foren inscrits com se segueix:

- [1463] Papeles de Jacinto Verdaguer: borradores y notas / 16 libretas y legajos
- [1464] Papeles de Jacinto Verdaguer: apuntes y notas de viaje; notas folklóricas, etc / 7 libretas y cuadernos
- [1465] Notas de Jacinto Verdaguer de un viaje por el Mediterráneo (Costa meridional de España, Baleares, N. de África) / 1 libreta

24. J. VERDAGUER, *L'Atlàntida*, 1a ed. crítica según los manuscritos autógrafos y las ediciones de 1877 y 1878; preparada por: Eduardo Junyent y Martín de Riquer. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona, 1946; J. VERDAGUER, *L'Atlàntida: poema*, a cura de Pere Farrés i Arderiu. Vic: Eumo / Societat Verdaguer, 2002 (Jacint Verdaguer, obra completa, 2. Sèrie A).

25. Pere BOHIGAS, *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer (1845-1945): Catálogo de la exposición conmemorativa (3-28 de mayo de 1945)*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1945, p. 5.

- [1466] Notas de excursión de Jacinto Verdaguer por las comarcas del Cadí y Pirineos occidentales / 1 libreta
- [1467] Notas de excursión de Jacinto Verdaguer por los altos valles del Segre y Noguera] / 1 libreta

La descripció de Pere Bohigas dóna un nombre de «ventiséis libretas y cuadernos formando varios legajos»; part de les llibretes i papers solters foren relligats en la mateixa campanya d'enquadernació de què hem fet esment.

De tots aquests registres, el més complex, sens dubte, és el format pel registre 1463, que inclou en l'actualitat 7 volums relligats (ms. 1463/1-6 i ms. 1463/25) i 18 sense relligar (ms. 1463/7 a 24), continguts fins a la darrera restauració en una capsa folrada de tela de color verd pansit, en el que es coneix popularment entre els verdagueristes com al «manuscrit 1463 capsas»; els dossiers continguts en la capsas duen una numeració correlativa del 10 al 28. Possiblement aquests números corresponen a un assaig d'ordenació primitiva, que finalment va quedar tapada per les ordenacions i relligadures successives. Un petit misteri envoltava aquesta capsas, ja que s'hi troba una papereta que indica «19 y 20, vacant». L'ordenació dels papers de Casacuberta que s'ha dut a terme durant l'any 2002 a la Secció de manuscrits²⁶ ha permès de trobar descripcions d'alguns dossiers d'aquest manuscrit que havien estat efectuades abans que no fos reordenat. Això ha permès de veure, d'una banda, que hi ha nombrosos documents que han canviat de dossier i, d'altra, que almenys part del material que constituïa els antics dossiers 19 i 20 es troba en aquest moment dins dels volums relligats amb les signatures 1463/1 a 1463/4.

2.3. Documents afegits amb posterioritat a manuscrits ja registrats

Per acabar amb les incidències relatives a la classificació i ordenació, cal assenyalar que hi ha alguns documents que han estat introduïts en els manuscrits després de la seva inscripció en el llibre de registre de manuscrits, ja que la data que en aquests apareix és posterior a la seva data d'entrada en la institució.

És el cas, per exemple, del ms. 373/4, que conté unes notes sobre *L'Atlàntida* d'una mà de mitjan s. XX. Una nota indica «Sembla lletra de Josep Maria de Casacuberta», però sense donar-ne la certesa. En qualsevol cas, tenint en compte que el ms. 374, com s'ha vist, ingressa a la Biblioteca el 1912, les notes són necessàriament un afegit posterior.

Un cas similar es presenta en el ms. 383/18, recull extraordinàriament variat de documents relatius a Verdaguer, que entra a la Biblioteca en el mateix moment; a la fi, hom hi ha incorporat:

— El pròleg en castellà d'Apel·les Mestres a una antologia de poemes de Verdaguer en castellà, datat el juny de 1926.

26. L'inventari, que serà a l'abast dels investigadors properament, ha estat realitzat per Anna Nicolau; en aquest moment se n'estan fent la revisió i els índexs.

— Un parell de cartes de tema verdaguerià dirigides a Pere Bohigas i a Felip Ma-teu i Llopis el 1945 i el 1953.

— El discurs llegit a l'Institut d'Estudis Catalans per Carles Riba amb motiu del cinquantenari de la mort de Verdaguer el 13 de desembre de 1952.

3. Registres de procedència incerta

Malauradament, hi ha alguns manuscrits dels quals el llibre de registre no ens indica la procedència. És el cas, per exemple, de la carta a Santiago Rusiñol que forma el manuscrit 2281.²⁷ En el cas del ms. 2223, el nomenament de Verdaguer com a tutor dels germans Duran,²⁸ la procedència indicada, «Archivo de la BC», no aclareix realment de quin manuscrit o de quin fons pot provenir.

Un cas particular el forma un conjunt de documents personals de Verdaguer inclosos dins del manuscrit 383/7-383/11 i 383/13-383/15, que pertanyien al ric donatiu del comte de Lavern. Es tracta dels manuscrits:

Ms. 383/7 - «Visu», llibreta anomenada d'exorcismes. 27 de febrer de 1891.

Ms. 383/8 - «Amadeo Guri», llibreta de comptes, autògrafa de Verdaguer. Març de 1899-març de 1902.

Ms. 383/9 - Llibreta de comptes relatiu a llibres i llibreters. 1895-1902

Ms. 383/10 - Recull de llibretes i fulls de comptes. 1896-1901.

Ms. 383/11 - Llibretes d'adreces i de comptes. 1899-1901.

1. F. 1-12, Llistats de persones, institucions, adreces i algunes notes.

2. F. 13-33, Llibreta de comptes. Juliol-febrer.

3. F. 34-48, «*Entregat a llibreters*», llistes de llibres lliurats, ordenat per persones i institucions. 1899-1901.

4. F. 49-66, Llistat de llibres lliurats a diferents persones, ordenats pel títol del llibre.

Ms. 383/13 - Rebuts i certificats del Registre de Propietat intel·lectual. 17 documents. 1879-1901.

Ms. 383/14 - Dictamen mèdic sobre la salut mental de Jacint Verdaguer, signat per Joan Giné Partagàs, Ignasi Valentí Vivó, Artur Galceran Granés, Rafael Rodríguez Méndez, Prudenci Sereñana Partagàs, Eugeni Jaqués Canal, Pere Ribas Pujol, Salvador Pubill Bertran, Artur Giné Marriera, Pere Ribera Mallofré i Arturo Rodríguez y Rodríguez-Morini. Barcelona, 17 d'octubre de 1895.

Ms. 383/15 - Testaments. 1887-1902.

27. Ms. 2281 - Jacint Verdaguer, Carta a Santiago Rusiñol; al f. 2v, esborrany de Santiago Rusiñol d'un poema del tipus «malagueña» o «fandango», en castellà. 18 de novembre de 1895.

28. Ms. 2223 - Nomenament de Jacint Verdaguer com a tutor dels germans Manuel i Mercedes Duran, amb signatures autògrafes del president del consell familiar, Bartomeu Giró, del protector, Eusebi Tuduri, del tutor, Jacint Verdaguer, i de Ramon Turró, Empar Duran, Bonaventura Bassegoda, Josep Llorens i Riu i Frederic Vilaseca. Barcelona, 10 d'agost de 1899.

1. F. 1, 2-3, «Nota testamentària, que quan Déu nostre Senyor dispose de mi desitje sia entregada a mos hereus de confiança», testament autògraf. 16 d'abril de 1887.
2. 5-8, «Testamento otorgado por el Rdo. Sr. Jacinto Verdaguer y Santaló», còpia simple del testament establert davant del notari Manuel Borràs i de Palau. Barcelona, 10 de juny de 1902.

Les dates coincideixen amb el que es podria esperar de la data de registre; ara bé, enlloc, ni en el llibre de registre, ni en les rúbriques de les carpetes, no es fa cap referència als documents extremadament variats que els conformen: testaments, llibres de comptes, llibretes d'adreces, documents relatius a la propietat intel·lectual i, sobretot, la llibreta anomenada *Visu*, una de les llibretes relacionades amb els exorcismes amb què va estar relacionat Verdaguer. Potser són dossiers constituïts a partir dels diferents documents personals que es trobaven en el donatiu, que no es varen detallar més clarament per raó, justament, del seu caràcter personal. Nogensmenys, el seu volum i la manca de referències fan que es puguin emetre alguns dubtes sobre la seva procedència directa. Particularment, sembla curiós que Empar Duran hagués deixat entre els papers que varen ser adquirits pel comte de Lavern una llibreta referent als exorcismes, o els comprovants del registre de diverses obres a l'oficina de propietat intel·lectual, als quals, en tant que hereva, tenia dret i que podien ser-li d'una utilitat directa.

Conclusió

El personal de la Biblioteca de Catalunya ha mostrat sempre un interès extraordinari per la col·lecció verdagueriana. Una bona prova en són els diversos estudis i treballs que diferents membres de la Biblioteca han publicat sobre l'obra i els manuscrits del poeta: des dels estudis de Pere Bohigas sobre *L'Atlàntida* (a la qual va dedicar el seu discurs d'ingrés a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona) i sobre els manuscrits de *Canigó*²⁹ als d'Amadeu-J. Soberanas, que succeí Josep Maria de Casacuberta com a director de la col·lecció «Biblioteca verdagueriana» a l'editorial Barcino;³⁰ de les monografies de Maria Condeminas sobre Verdaguer i els exorcis-

29. Pròleg al catàleg *Primer centenario del nacimiento de Jacinto Verdaguer: 1845-1945. Catálogo de la exposición conmemorativa, 3-28 de mayo de 1945*, Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona. Biblioteca Central, 1946; «Colom, darrer episodi del somni atlàntic de Verdaguer», *Mediterráneo*, III (9-11) (1945), [12 p.]; «La Atlàntida: Colón y América en la obra de Verdaguer», *Acta Salmanticensia. Filosofía y letras*, II (1956), p. 267-287; *Notes sobre la composició i estructura de l'Atlàntida: discurso leído el día 20 de abril de 1958 en la recepción pública de D. Pedro Bohigas en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona y contestación del académico numerario D. Manuel de Montoliu*, Barcelona: la Academia, 1958; «Manuscrits de "Canigó" de Verdaguer», *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, vol. II, p. 333-336.

30. J. VERDAGUER, *Brins d'espígol*, ed. per Amadeu-J. Soberanas, pòrtic de Pere Bohigas. [Tarragona]: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1981 (Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV; 72. Secció de Filologia i Història Literària; 14); «Edicions de l'Atlàntida de Verdaguer», pròleg a *L'Atlàntida*, [edició de bibliòfil]. [Olot]: [s.n.],

mes i sobre *L'Atlàntida*,³¹ al treball sobre Verdaguer i Llull de Rosalia Guilleumas, que, ja directora de la Biblioteca, aconseguí adquirir per a la institució un lot importantíssim de manuscrits literaris;³² de les contribucions de Joana Escobedo, directora de la unitat bibliogràfica, a diverses obres sobre Verdaguer,³³ a la tasca de catalogació duta a terme en aquests darrers temps pel personal de les diferents seccions a fi de preparar els catàlegs i inventaris del material verdaguerià.³⁴ Que aquest interès no ha decaigut sembla més que patent en aquest V Col·loqui, en què tres de les intervencions són signades per membres de la Biblioteca.³⁵

DL 1993. Sobre la seva tasca al capdavant de la Biblioteca Verdagueriana de l'editorial Barcino, veg. «Els Nostres Clàssics», «Biblioteca Renaixença» i «Biblioteca Verdagueriana»: realitzacions i projectes», *Llengua & Literatura*, 4 (1990-1991), p. 579-587. Com a director de tesis doctorals, veg. Narcís GAROLERA i CARBONELL, «Excursions y viatges» (1887) de Jacint Verdaguer [Microforma]: estudi i edició crítica, amb aportació de textos inèdits complementaris, Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, 1991 (Tesis doctorals microfíxades. Universitat de Barcelona; 1169).

31. *Un Llibre d'exorcismes editat per Jacint Verdaguer*. Barcelona: Cadí, 1969; *Els Exorcismes i Jacint Verdaguer*. Barcelona: [s.n.], 1970 (Barcelona: Comercial y Artes Gráficas); *La Gènesi de "L'Atlàntida"*. Barcelona: Departament de Filologia Catalana, Universitat de Barcelona-Curial Edicions Catalanes, 1978 (Biblioteca Torres Amat; 8).

32. *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*. Barcelona: Barcino, 1953 (Biblioteca verdagueriana. Textos, documents, estudis; 2), i «Deu anys de publicacions verdaguerianes: 1945-1954», *Estudis romànics*, 4 (1954), p. 251-287 (reed. en la 2a ed. del primer estudi, apareguda a la mateixa col·lecció sota el títol conjunt *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer. Deu anys de publicacions verdaguerianes (1945-1954)*. Barcelona: Barcino-Fundació Jaume I, 1988).

33. «La memòria escrita», pròleg a Antoni Boada, *Les dones en la vida i obra de Verdaguer*. Barcelona: l'autor, 2002; contribució a *Llibre d'or de Verdaguer*, treballs compilats per Antoni Boada [en premsa].

34. El catàleg inclourà els apartats següents: *Inventari dels manuscrits verdaguerians*, realitzat per Anna Gudayol, amb la col·laboració d'Anna Nicolau; *Inventari de la correspondència verdagueriana*, realitzat sota la direcció d'Anna Gudayol per Eulàlia Barbosa i Roser Insenser, amb la col·laboració de Montse Mofina i Anna Nicolau; *Catàleg de les musicacions manuscrites de Verdaguer*, realitzat per Joana Crespi; *Catàleg de les musicacions impreses de Verdaguer*, realitzat sota la direcció de Joana Crespi per Sira Busquets; *Catàleg dels enregistraments sonors de musicacions de Verdaguer*, realitzat per Esther Vilar, Ramon Sunyer i Maria Rosa Escayola sota la direcció de Margarida Estanyol; *Catàleg dels goigs amb lletra de Verdaguer*, realitzat per Pilar Estrada sota la direcció de Francesc Fontbona; i, finalment, *Catàleg dels impresos de Verdaguer*, realitzat per Rosa Maria Bellostas sota la direcció de Jaume Clarà. Durant l'any 2002, Anna Nicolau i Anna Gudayol han estat classificant i descrivint el fons verdaguerià de Josep Maria de Casacuberta i Joan Torrent i Fàbregas; l'inventari es troba actualment en la fase final de revisió.

35. Francesc Fontbona, director de la Unitat Gràfica, que presentà la ponència del tercer àmbit («Verdaguer i les Arts»), Vinyet Panyella, directora de la Biblioteca, que parlà sobre Rusiñol i Verdaguer, i aquesta comunicació.